

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У РАЗІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

ДОВІДНИК
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Центральне управління
цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України

**Затверджено рішенням начальника
Генерального штабу Збройних Сил України
від 18.02.2026 № 19841/С**

**За загальною редакцією начальника
Центрального управління
цивільно-військового співробітництва
Генерального штабу Збройних Сил України,
полковника Олександра Куткова.**

Авторський колектив:

**Денис Гречко, майор, офіцер відділу
гуманітарної діяльності та захисту
цивільного населення управління цивільно-
військового співробітництва Центрального
управління цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України, доктор історичних
наук**

**Андрій Луцик, експерт Регіонального
центру прав людини**

**Ярослава Семенцова, аналітикиня
Регіонального центру прав людини**

ЗМІСТ

Скорочення	4
Базові джерела міжнародного гуманітарного права	7
Культурні цінності	8
Чому військовослужбовцям важливо поважати культурні цінності під час збройного конфлікту	12
Умови зняття імунітету та ухвалення рішення про атаку	16
Завдання із захисту культурних цінностей під час воєнних дій	18
Ідентифікація, збір даних та інформування	22
Документування фактів вчинення воєнних злочинів проти культурних цінностей	23
Маркування культурних цінностей	27
Заходи із захисту, рятувальні дії та евакуація	28
Джерела	41

СКОРОЧЕННЯ

ДСНС — Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЗК — збройний конфлікт

ЗСУ — Збройні Сили України

Інструкція N164 — Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (затверджена Наказом МО України від 23 березня 2017 року N164)

ККУ — Кримінальний кодекс України

МГП — міжнародне гуманітарне право

МО України — Міністерство оборони України

СБУ — Служба безпеки України

ЦВС — цивільно-військове співробітництво

Участь ЗСУ та інших складових Сил оборони в захисті культурних цінностей у районі ведення бойових дій має на меті гарантувати додержання принципів і норм міжнародного гуманітарного права з боку військовослужбовців, сформувати позитивну громадську думку та сприяти підвищенню ефективності та легітимності дій військових

Пункт 4.4.9.

Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» (затверджена Головнокомандувачем ЗСУ, генералом Олександром Сирським 04.10.2025)

«Блакитний щит»,
міжнародний символ захисту
культурної спадщини,
запроваджений Гаазькою
конвенцією 1954 року,
призначений для позначення
об'єктів історичної, наукової та
культурної цінності

Дотримання норм МГП сторонами збройного конфлікту – вимога національного законодавства та відповідних міжнародних договорів, учасниками яких є сторони конфлікту. Обов'язок дотримуватися норм МГП покладений на всіх українських військовослужбовців:

статтею 15 Статуту внутрішньої служби ЗСУ, яка вимагає від кожного військовослужбовця знати й неухильно дотримуватися прийнятих Україною норм МГП (детальніше в статтях 102.2, 112.2, 124, 126, 128 Статуту);

Інструкцією про порядок виконання норм МГП у ЗСУ (затвердженою наказом МО України № 164 від 23 березня 2017 року).

Ця Інструкція серед іншого встановлює порядок поведінки із культурними цінностями та їхнього захисту; забороняє мародерство і використання культурних об'єктів у військових цілях; обмежує можливості для нападу на культурні цінності лише випадками їхнього безпосереднього використання супротивною стороною в якості військового об'єкта; зобов'язує командирів запобігати шкоді культурним цінностям та передбачає дисциплінарну і кримінальну відповідальність за порушення норм МГП в сфері поведінки із культурними цінностями.

Золота сережка (V-VI ст. н. е.) привласнена представниками РФ під час нелегальних розкопок на об'єкті археології «Могильник Алмалик-дере» в тимчасово окупованому Криму

БАЗОВІ ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- IV Гаазька Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (прийнята 18 жовтня 1907 року у Гаазі, дата набрання чинності для України 24 серпня 1991 року).
- Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (прийнята 14 травня 1954 року у Гаазі (Гаазька конвенція 1954 року), дата набрання чинності для України 4 липня 1957 року):
 - Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (прийняті одночасно з Гаазькою конвенцією 1954 року, дата набрання чинності для України 4 липня 1957 року).
 - Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (ухвалений 26 березня 1999 року в Гаазі, дата набрання чинності для України – 30 червня 2020 року).
- Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (ухвалена 16 листопада 1972 року в Парижі, дата набрання чинності для України – 12 січня 1989 року).
- Нікосійська конвенція Ради Європи про злочини, пов'язані з культурними цінностями (ухвалена 3 травня 2017 року в Нікосії, Кіпр). Ратифікована Україною 25 лютого 2025 року, очікується набуття чинності.

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Культурні цінності – об'єкти, що перебувають під особливим захистом міжнародного гуманітарного права.

Напад на ці об'єкти має настільки негативні наслідки, що світ визнав за необхідне прямо виділити їх серед усіх інших об'єктів і наголосити на забороні нападу на них. Така заборона має абсолютний характер. Це означає, що доки їх використовують за призначенням, вони не можуть бути об'єктом нападу за будь-яких умов.

У військовому путівнику ЮНЕСКО «Захист культурної спадщини» від 2016 року зазначено:

руйнування чи пошкодження та будь-яке неправомірне присвоєння культурних цінностей військовими силами, а також їх розкрадання іншими особами через відсутність пильності:

- загрожує успіху місії;
- породжує ворожість місцевого населення, надає противнику потужну пропагандистську зброю;
- підриває підтримку на внутрішньому фронті та серед союзників для подальшого прагнення до перемоги.

Підвіска-лунниця (кінець I – перша пол. II ст. н. е.) привласнена представниками рф під час нелегальних розкопок на об'єкті археології «Могильник Фронтоне-3» в окупованому Криму

Згідно зі статтею 1 Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, до культурних цінностей належать:

- (а) рухомі або нерухомі цінності, які мають велике значення для культурної спадщини всіх народів, такі як пам'ятки архітектури, мистецтва або історії як релігійного, так і світського характеру; археологічні об'єкти; ансамблі будівель, які в цілому мають історичний або художній інтерес; твори мистецтва; рукописи, книги та інші предмети, що становлять художній, історичний або археологічний інтерес; а також наукові фонди і важливі колекції книг або архівів чи репродукцій цінностей, визначених вище;
- (б) будівлі, головне і дійсне призначення яких зберігати або експонувати рухомі культурні цінності, зазначені в пункті (а), такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (а);
- (с) центри, що містять велику кількість культурних цінностей, визначених у пунктах (а) та (б), відомі як «центри зосередження пам'яток».

Горщик доби бронзи (III–II тис. до н. е.), знайдений військовослужбовцями ЗСУ поблизу Дніпра у 2022 році, експонується у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Яворницького

Культурні цінності поділяються на рухомі й нерухомі.

До рухомих культурних цінностей належать:

- твори мистецтва; рукописи, книги та інші предмети, що становлять художній, історичний або археологічний інтерес;
- наукові фонди, архіви і важливі колекції книг чи репродукції цінностей, визначених вище.

**«Місячна ніч на Дніпрі»,
Архип Куїнджі, з колекції
Сімферопольського
художнього музею**

**Вироби з кераміки,
привласнені
представниками рф
під час нелегальних
розкопок у
стародавньому
місті Пантікапей в
окупованому Криму**

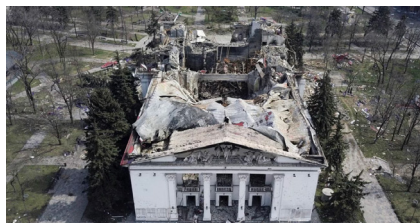
**Антична посудина,
некрополь поблизу
Вікторівки Миколаївської
області. Фото: 123 ОБр ТрО,
2025**

**Стародрук «Октоїх»
1758 року з колекції
Вінницького
обласного
краєзнавчого музею**

До нерухомих належать:

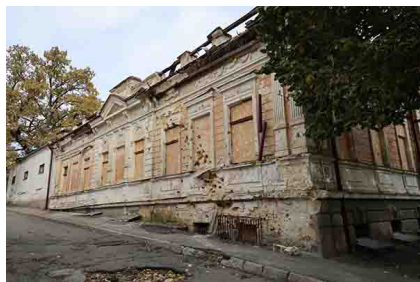
- будівлі, що є пам'ятками архітектури та історії, їх комплекси (ансамблі), які в цілому мають історичний або художній інтерес;
- пам'ятки монументального мистецтва (скульптури та декоративні панно);
- археологічні об'єкти (залишки стародавніх поселень, курганів і могильників, шар ґрунту, у якому вони розміщуються, — культурний шар);
- будівлі, основним і фактичним призначенням яких є зберігати або експонувати рухомі культурні цінності, такі як музеї, великі бібліотеки та архівні сховища, а також сховища, призначені для захисту рухомих культурних цінностей у разі ЗК;
- «центри зосередження пам'яток», комплекси будівель, райони їх зосередження, що містять велику кількість культурних цінностей — рухомих і нерухомих.

**Маріупольський
драматичний театр**

**Пам'ятка археології
«поселення Кітей» в
окупованому Криму**

**Державний архів
Херсонської області**

ЧОМУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ВАЖЛИВО ПОВАЖАТИ КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Захист культурних цінностей під час збройного конфлікту є **прямим міжнародно-правовим обов'язком** сторін конфлікту, зокрема їхніх збройних сил.

Невиконання цього обов'язку тягне за собою **міжнародно-правову відповідальність держави**, оскільки вона відповідає за дії своїх органів, збройних сил, окупаційних адміністрацій, а також осіб, які діють під її контролем.

Привласнення, пошкодження, знищення або незаконне переміщення культурних цінностей військовослужбовцями є воєнним злочином, за який настає **кримінальна відповідальність**.

Артефакти (IX–III ст.), знайдені військовослужбовцями під час будівництва фортифікаційних споруд та передані до музею

Командири або інші особи, які фактично виконують їхні функції, можуть нести кримінальну відповідальність за злочинні дії підлеглих (так звана командна відповідальність). Вона настає у випадках, коли така особа умисно або через недбалість не вживає усіх необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень для запобігання порушенням, що вчиняються підлеглими, їх припинення або передачі інформації компетентним органам для розслідування і притягнення винних до відповідальності.

Військовослужбовці зобов'язані вживати всіх можливих заходів, передбачених нормами міжнародного гуманітарного права, для запобігання пошкодженню, знищенню, привласненню або незаконному переміщенню культурних цінностей.

Золота пектораль з кургану Товста Могила поблизу міста Покров Дніпропетровської області є важливою частиною культурної спадщини та одним із символів України

Роль військового командування в захисті культурних цінностей під час збройного конфлікту:

- Командири всіх рівнів запроваджують передовий досвід захисту культурних цінностей і відповідають за дотримання міжнародних норм з боку збройних сил під час збройного конфлікту.
- Відповідальність командирів і підлеглих настає за умисне знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини, що користуються захистом МГП, відповідно до статті 438 ККУ (воєнні злочини).

У разі будь-яких сумнівів щодо статусу об'єкта, який має ознаки «культурної цінності», командири та інший особовий склад повинні розглядати всі об'єкти, споруди та місця, що мають історичне, мистецьке чи архітектурне значення як такі, що захищені міжнародним гуманітарним правом. Такий підхід убезпечить і командирів, і їхніх підлеглих від ризику стати фігурантом кримінального провадження у справі про воєнний злочин.

Блюдо із зображенням лева і змії (XIII ст.). Незаконно вивезено на територію РФ

МГП забороняє:

- Безпосередній напад на культурні цінності, окрім випадків, коли цього нагально вимагає воєнна необхідність.
- Використання культурних цінностей, прилеглої до них території та засобів їх захисту з метою, яка виправдовує напад противника та може призвести до їх пошкодження.
- Будь-які форми викрадень, пограбувань або протиправного привласнення культурних цінностей, а також їх вивезення з окупованих територій.
- Будь-які акти вандалізму, а також реквізиція рухомих культурних цінностей.
- Навмисне розміщення особового складу так, що культурні цінності опиняються на лінії вогню (тобто використання об'єкта як своєрідного щита).
- Ведення земляних, інженерних, будівельних та інших підготовчих робіт на місці археологічних пам'яток (таких як вирівнювання ділянки, копання траншей, вигрібних ям і ям для паливних баків тощо).
- Використання культурних цінностей для тренувальної стрільби.
- Використання важкої техніки та транспорту, іншого устаткування в спосіб, який може завдати шкоди культурним цінностям.

УМОВИ ЗНЯТТЯ ІМУНІТЕТУ ТА УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО АТАКУ

Культурні цінності користуються трьома режимами захисту – загальним, спеціальним та посиленням – і можуть втрачати імунітет лише у виняткових, чітко визначених міжнародним гуманітарним правом випадках.

Якщо противник використовує будь-яку культурну цінність, що перебуває **під спеціальним захистом**, або її оточення у військових цілях, супротивна сторона збройного конфлікту звільняється від обов'язку забезпечувати імунітет відповідної цінності доти, доки таке порушення триває. За можливості супротивна сторона має попередньо вимагати припинення такого порушення противником протягом розумного строку.

Імунітет з культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, може бути знятий за наявності виняткових обставин **неминучої воєнної необхідності** і лише на той час, поки така необхідність триває. Таку необхідність може визначити лише **командир рівня корпусу** (дивізії) або вище. Якщо обставини дозволяють, рішення про зняття імунітету повідомляють супротивній стороні у розумний строк.

Сторона, яка знімає імунітет із культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, має якнайшвидше письмово поінформувати про це Генерального комісара з питань культурних цінностей, передбаченого Виконавчим регламентом Конвенції, із зазначенням підстав для такого рішення.

На відміну від спеціального захисту, механізму зняття імунітету з культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом, не передбачено.

Однак вони можуть втратити такий захист, якщо їх використовують як військовий об'єкт. У цьому разі культурні цінності можуть стати об'єктом нападу лише за таких умов:

- напад є єдиним практично можливим засобом припинити використання цінностей як військового об'єкта;
- вжито всіх можливих запобіжних заходів під час вибору засобів і методів нападу з метою уникнення або зведення до мінімуму шкоди культурним цінностям (зокрема силам супротивника надсилається дієве завчасне попередження з вимогою припинити використання таких цінностей у військових цілях).

Наказ про напад на культурні цінності, що перебувають **під посиленням захистом**, може бути віддано лише **на вищому оперативному рівні командування** (за винятком ситуацій, коли обставини не дозволяють зробити це через вимоги негайної самооборони).

Рішення про призупинення, як тимчасовий захід, або скасування посиленого захисту може бути ухвалено лише Комітетом із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту (заснований відповідно до Другого протоколу до Гаазької конвенції). Призупинення застосовується лише тоді, коли культурні цінності тимчасово не відповідають умовам, передбаченим статтею 10 Другого протоколу. Комітет може скасувати посилений захист у випадку тривалого (понад шість місяців) недотримання зазначених умов.

Із культурними цінностями, не внесеними до переліку таких, що перебувають під спеціальним чи посиленням захистом, поводяться за загальними правилами щодо цивільних об'єктів.

ЗАВДАННЯ ІЗ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Захист культурних цінностей під час воєнних дій вимагає від командира забезпечити дотримання норм МГП та мінімізувати ризики для цінностей під час виконання поставленого бойового завдання.

Планування і підготовка:

- під час вивчення завдання визначити заходи щодо дотримання МГП підлеглими (збір даних про культурні цінності, інструктаж, запобіжні заходи), оцінити обстановку з урахуванням розвідданих;
- планування вогневого ураження проводити з дотриманням принципу співмірності та мінімізації шкоди.

Рекогносцирування та мапи:

- уточнити розташування культурних цінностей, визначити укриття та маршрути евакуації; зобразити об'єкти та зони захисту на робочих мапах; на етапі поставлення завдань підлеглим зазначити місця й ступінь захищеності, порядок обмеження або тимчасового зняття захисту за умов воєнної необхідності.

Сережки з крученою дужкою та головою лева (III–II ст. до н.е.). Незаконно вивезено на територію РФ

Взаємодія з місцевою владою:

- організувати взаємодію з представниками місцевої влади щодо евакуації та переміщення культурних цінностей.

Контроль і коригування:

- під час дій постійно уточнювати статус об'єктів (захищені vs військові цілі); рух і зупинки підрозділів організовувати осторонь від культурних об'єктів; перевіряти дотримання МГП, знання особовим складом норм МГП та ефективність заходів щодо мінімізації збитків.

**Золотий наочник подвійний
(II–III ст. н. е.). Незаконно
вивезений на територію рф**

Завдання помічника командира військової частини з правової роботи (юрисконсульта)

Юридичні радники з-поміж офіцерів та працівників юридичної служби Збройних Сил України відповідних органів управління беруть участь в оперативному (бойовому) плануванні та розглядають проекти службових документів на відповідність їх нормам і приписам МГП.

У разі невідповідності дій військового командування положенням МГП потрібно нагадати йому про вимоги права збройних конфліктів. Якщо порушення норм МГП не усувають, юридичний радник зобов'язаний доповісти про це вищому командуванню як в усній, так і в письмовій формі.

Дніпровська археологічна експедиція (Official publication)

**Курган з кромлехом
часів енеоліту-бронзи в
селі Новоолександрівка
Дніпропетровської області**

Завдання представників структури ЦВС ЗСУ та інших структурних підрозділів та посадових осіб органів військового управління

Забезпечити координацію та виконання заходів із захисту культурних цінностей у районі проведення операцій, охоплюючи планування, ідентифікацію, контроль за дотриманням обмежень на ведення бойових дій і взаємодію з державними, місцевими та міжнародними організаціями.

Завдання розвідки

- Дорозвідка об'єктів (цілей) для одержання даних про потенційну шкоду для об'єктів, які знаходяться під захистом МГП.
- Встановлення фактів використання культурних цінностей противником (перетворення їх на військові об'єкти).

Курган (Кіровоградська область)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ, ЗБІР ДАНИХ ТА ІНФОРМУВАННЯ

- Ідентифікування культурних цінностей, розташованих у зоні проведення операції, із використанням даних геоінформаційних тактичних платформ, зокрема «Дельта».
- Збирання додаткових, уточнювальних даних про розташування й інші характеристики культурних цінностей і місця їх збереження, фіксування даних на тактичних геоінформаційних платформах.
- Встановлення та регулярне використання процесів визначення цілей, зокрема на етапі «розробки цілі», щоб накласти безумовні обмеження на вибір цілі та долучити їх до списків об'єктів, на які не можна нападати (NSL).
- Складання таких списків (NSL) де це можливо із залученням відповідних фахівців у сфері культурної спадщини.
- Підтримання регулярних контактів з установами, що зберігають культурні цінності, органами місцевої влади, уповноваженими у сфері охорони культурної спадщини, щоб:
 - ознайомитися з їхніми планами щодо захисту культурних цінностей, включно із відвідуванням місць зберігання, з метою оцінки реалістичності цих планів;
 - узгодити їхній зміст і врахувати у власних планах дій для ефективного управління й ухвалення обґрунтованих рішень з боку військового керівництва.

ДОКУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

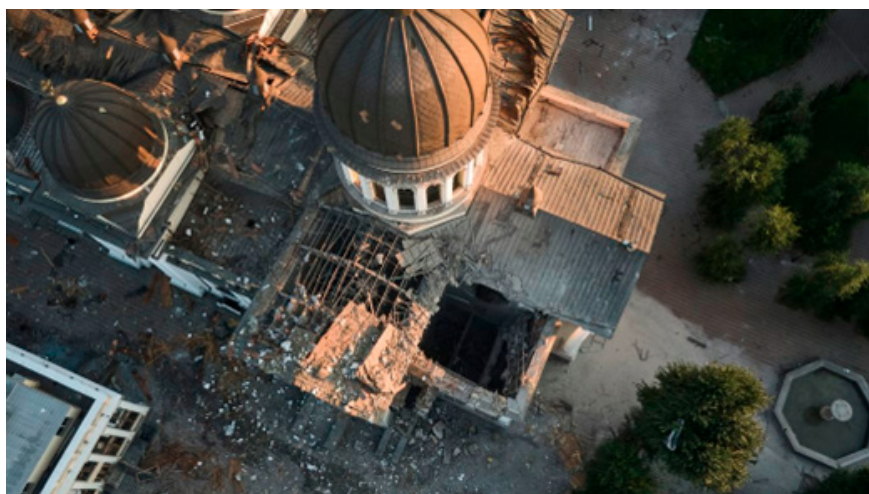
Воєнні злочини — серйозні порушення норм МГП (законів і звичаїв війни). Стаття 438 КК України прямо передбачає кримінальну відповідальність за розграбування (тобто привласнення у будь-який спосіб) національних цінностей, до яких відносяться і культурні. В сфері поводження із культурними цінностями, в контексті «інших порушень», зазначених у статті 438 КК України це можуть бути: знищення та пошкодження культурних цінностей, незаконне переміщення чи використання у військових цілях тощо.

**Зруйнована внаслідок
російських атак обласна
бібліотека ім. Олеса Гончара в
Херсоні**

Військовослужбовці мають повідомити слідчі органи СБУ про такі діяння, якщо про них стало відомо під час виконання бойових завдань або перебування в районах воєнних дій чи на тимчасово окупованих територіях.

Порядок доповіді та дій військовослужбовців щодо збирання, оброблення та документування інформації з метою повідомити слідчі органи про можливі випадки вчинення воєнних злочинів визначено відповідно до інструкції, затвердженої наказом Головнокомандувача ЗСУ від 19.08.2025 № 406.

**Одеський
Спасо-Преображенський
собор, пошкоджений унаслідок
ракетного обстрілу рф.
Одеса, 23 липня 2023 року**

Інформація, яка підлягає збору

- Дані, що стосуються часу події, причетних осіб та обставин, які допомагають визначити характер завданої шкоди (унаслідок прямого нападу, супутньої шкоди тощо).
- Просторові дані місця інциденту: мапи ділянки, координат, фотографій (відеофіксації) об'єкта.
- Дані щодо місця ураження (вирви, вибоїни, отвори, комплексні руйнування), залишків засобу ураження з фіксацією в положенні на місці розташування (не переміщувати до моменту фіксації).
- Дані щодо рівня функціонування об'єкта на момент огляду: відсутність збою функціонування, повний збій, частковий збій внаслідок пошкоджень у конкретному місці (за винятком об'єктів археології чи монументального мистецтва).
- Перелік і контактні дані свідків події.

Необхідно звертати особливу увагу на випадки використання культурних цінностей у військових цілях.

На військовослужбовців не покладається обов'язок збирати докази, але за можливості варто вживати заходів щодо збереження інформації про можливе вчинення воєнних злочинів. Збирати інформацію треба лише в спосіб, що не загрожує життю та здоров'ю особового складу та не перешкоджає виконанню обов'язків військової служби, наказів і розпоряджень старших командирів.

Військовослужбовці, яким стало відомо про можливе вчинення воєнних злочинів, зобов'язані невідкладно доповісти про це безпосередньому командирі або керівнику пункту управління підрозділу.

Керівник пункту управління підрозділу у разі отримання доповіді або самостійного виявлення факту вчинення воєнного злочину зобов'язаний невідкладно організувати заповнення інформаційної карти за визначеною формою та за можливості забезпечити збереження відомостей про це.

Заповнену картку треба в найкоротший час погодити з юридичним радником і подати за підпорядкованістю командирі військової частини.

Погодивши документ з юридичним радником, командир військової частини має протягом доби надіслати повідомлення до СБУ з додаванням копії інформаційної картки та подати термінове донесення, а також протягом доби надіслати копію інформаційної картки та додатків до неї до Центрального юридичного управління Генерального штабу ЗСУ.

Командири, які дізналися або мали б дізнатися про можливе вчинення воєнного злочину, але не вжили необхідних заходів для його припинення підлеглими, та/або не повідомили про це правоохоронні органи, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

Командири всіх рівнів мають ознайомити особовий склад із Інструкцією від 19.08.2025 № 406 та додатками до неї.

МАРКУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Маркування здійснюється відповідними цивільними органами. Коли така емблема не була розміщена, військові можуть за потреби розмістити її на культурних цінностях, які перебувають під їхнім контролем, як запобіжний захід проти небезпек, що виникають у результаті військових операцій.

Для маркування військові звертаються по допомогу до будь-якої спеціалізованої служби чи персоналу, відповідальних за захист культурних цінностей.

Персонал, який захищає культурні цінності, може носити нарукавник з емблемою, виданою та засвідченою органом відповідної держави, та спеціальне посвідчення. Такий персонал не можна без законної причини позбавляти права носити нарукавник і вилучати посвідчення особи.

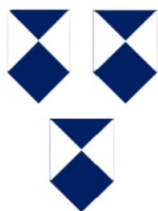
Відсутність маркування на культурних цінностях не означає, що вони не захищені Конвенцією.

Емблема «Блакитний щит»
розміщується на нерухомих культурних цінностях

Емблема «Посилений захист»
розміщується на об'єктах, що мають найвищу важливість для людства

Емблема «Спеціальний захист»
розміщується на центрах зосередження пам'яток, місцях зберігання рухомих культурних цінностей, транспорті, що їх переміщує, та його вантажі

ЗАХОДИ ІЗ ЗАХИСТУ, РЯТУВАЛЬНІ ДІЇ ТА ЕВАКУАЦІЯ

Заходи із захисту культурних цінностей

передбачають превентивні дії, спрямовані на запобігання їхньому пошкодженню або знищенню під час бойових дій. Ідеться про укриття або зміцнення об'єктів, врахування їхнього розташування й обмеження у використанні під час планування та здійснення операцій.

Рятувальні дії

це невідкладні заходи в разі безпосередньої загрози або пошкодження, наприклад: локалізація пожеж, демонтаж небезпечних конструкцій, тимчасова консервація або перенесення вцілілих предметів у безпечне місце, щоб запобігти подальшим втратам.

Евакуація культурних цінностей

означає організоване переміщення об'єктів або колекцій із зони бойових дій до визначених сховищ чи безпечних районів. Здійснюється за встановленим порядком, з урахуванням пріоритетності, транспортної безпеки та контролю з боку відповідальних органів.

**Херсонський
художній музей
імені Олексія
Шовкуненка**

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування та військові адміністрації мають право організовувати евакуацію культурних цінностей державної власності в разі загрози їх пошкодження чи знищення.

Рішення про здійснення фізичного захисту, евакуацію та рятувальні заходи культурних цінностей ухвалюють відповідні органи державної влади, місцевого самоврядування, заклади культури та рятувальні служби на підставі оцінки загрози й відповідно до національних нормативних актів, інструкцій Міністерства культури України та міжнародних зобов'язань, зокрема Конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

Коли рішення про евакуацію колекцій культурних цінностей з місць їх збереження в безпечне місце або забезпечення їх захисту на місці належить ухвалювати військовому командуванню (у виняткових випадках), це має робитись на такому високому рівні оперативного командування, наскільки це можливо за цих обставин.

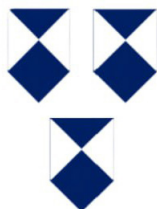
Планування цих дій відбувається в тісній взаємодії з уповноваженими органами у сфері охорони культурної спадщини місцевого або національного рівня, установами, що зберігають цінності, їхніми представниками.

Евакуація культурних цінностей

(об'єкти монументального мистецтва, музейні колекції, книги та інші рухомі культурні цінності)

Під час організації евакуації культурних цінностей Збройні Сили, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції долучаються до:

- Пакування та завантаження культурних цінностей на транспорт.
- Вантажно-розвантажувальних робіт у безпечному районі, визначеному органом державної влади, уповноваженим у сфері охорони культурної спадщини.
- Забезпечення механічними засобами для проведення вантажно-розвантажувальних робіт.
- Надання необхідної кількості матеріалів для герметизації та пакування.
- Виділення необхідної кількості особового складу для організації охорони під час транспортування та заходів з його підготовки.
- Забезпечення спецтранспортом під час перевезення (за можливості з підтриманням умов температури та вологості для окремих видів культурних цінностей).

Спеціальний транспорт, контейнери для перевезення культурних цінностей можуть позначати емблемою спеціального захисту Гаазької конвенції (потрійний щит)

Під час евакуації за участю відповідних спеціалістів виконують такі дії:

- Фіксація на фото/відео наявних колекцій та основних даних про їх експонати (назва, автор, кількість) і збереження результатів у безпечному хмарному сховищі або на зовнішньому носії.
- Пакування експонатів у коробки, лотки, інші контейнери для зберігання, заповнення вільного простору в контейнері зім'ятим папером, ватою, м'якою тканиною чи іншим додатковим наповнювачем. Ці дії слід здійснювати з використанням рукавиць. Контейнери треба зберігати на палетах чи іншій поверхні на висоті понад 20 см над землею/підлогою.
- Фіксація стану та нового місцеперебування експонатів (місце, де можна уберегти предмети від наслідків пожежі, руйнування будівельних конструкцій і підтоплення).

Після переміщення експонатів необхідно повідомити про їхнє розташування керівництво.

Рухомі культурні цінності, викрадені рф з Національного історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила»

Здійснення заходів із захисту рухомих культурних цінностей на місці

Під час здійснення заходів захисту на місці за участю відповідних спеціалістів за можливості та в межах компетенції треба виконати такі дії:

- Підготувати укриття для персоналу та сховища для культурних цінностей.

Сховищем для культурних цінностей можуть бути спеціально обладнане приміщення, підвал чи інша заглиблена споруда на території закладу або в безпосередній близькості, що може уберегти предмети від наслідків пожежі, руйнування будівельних конструкцій та підтоплення.

- Захистити нетранспортабельні об'єкти на місці.
- Демонтувати експозиції та підготувати експонати для переміщення в підготовлене сховище.
- Спакувати експонати в коробки, лотки, інші контейнери для зберігання, заповнити вільний простір контейнерів зім'ятим папером, ватою, м'якою тканиною чи іншим додатковим наповнювачем. Ці дії слід здійснювати з використанням рукавиць (контейнери потрібно зберігати на палетах чи іншій поверхні на висоті понад 20 см над землею/ підлогою).
- Зафіксувати стан і нове місцезнаходження експонатів.
- Організувати цілодобову охорону закладу та місць збереження культурних цінностей.

Після переміщення експонатів необхідно повідомити про їхнє розташування своє керівництво.

Під час здійснення заходів із захисту культурних цінностей на місці, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції військовослужбовці також можуть долучатися до:

- Пакування та перенесення культурних цінностей до сховища.
- Забезпечення механічними засобами та матеріалами для проведення цих робіт.
- Виділення необхідної кількості особового складу для організації охорони об'єктів.

Сховища культурних цінностей, контейнери для їх зберігання можуть позначатися емблемою спеціального захисту Гаазької конвенції.

**Евакуація скарбниці
Національного музею історії
України в Києві**

Заходи із захисту об'єктів монументального мистецтва (монументів, пам'ятників)

Під час заходів із захисту на місці за участю відповідних спеціалістів виконують такі дії:

- Фіксація основних даних про об'єкт (назва, автор, дата, місце розташування).
- Фіксація на фото/відео стану об'єкта та його оточення до та після виконання робіт.
- Завантаження результатів фіксації даних у безпечне хмарне сховище або на зовнішній носій.
- Обкладення мішками з піском, землею, дрібним гравієм, бутом, іншим вогнетривким наповнювачем.

Збройні Сили, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції також можуть долучатися до:

- Вантажно-розвантажувальних і монтажних робіт конструкцій захисту.
- Забезпечення механічними засобами, матеріалами та особовим складом для проведення цих робіт.

Убезпечений пам'ятник українському полководцю Петру Конашевичу-Сагайдачному на Конtrakтовій площі в Києві. Встановлено у 2001 році. Загальна висота монумента становить 5,5 метра, а сам п'єдестал сягає 1,5 метра.

Рятувальні дії щодо об'єктів археологічної спадщини

У разі пошкодження або випадкового виявлення об'єктів археологічної спадщини (наприклад, давнього поховання або інвентарю) необхідно повідомити про знахідку командира підрозділу та отримати від нього інструкцію на подальші дії.

Коли для виконання рятувальних робіт зі збереження знахідки необхідно залучити відповідних цивільних фахівців, за можливості, та якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, слід оцінити безпекову обстановку та одночасно із доповіддю про пошкодження або випадкове виявлення об'єктів доповісти командирі про можливість такого залучення.

У випадку, коли пошкодження або випадкове виявлення об'єктів археологічної спадщини мало місце внаслідок проведення фортифікаційних (інженерних) робіт, якщо ситуація не загрожує життю та здоров'ю особового складу, такі роботи мають бути зупинені. Далі слід діяти за зазначеним вище алгоритмом.

**Кам'яна Могила —
унікальна пам'ятка геології
та археології світового
значення, розташована
в Запорізькій області
неподалік Мелітополя**

Алгоритм дій під час виконання рятувальних робіт

Розчистка

Виявлений об'єкт необхідно розчистити настільки, наскільки це дозволяють засоби (лопата, ніж тощо). Цей процес краще зафіксувати в блокноті, на диктофоні або на відео.

Фіксація

Розчищений об'єкт бажано сфотографувати, використовуючи технічні засоби, наприклад камеру мобільного телефона, або зробити схематичний малюнок з підписами та зазначенням габаритів. Фотофіксацію здійснювати з різних боків, зокрема охоплюючи місцевість навколо.

Місце виявлення знахідки важливо зафіксувати за допомогою GPS-навігатора.

Під час фотофіксації бажано використовувати предмети загальновідомого масштабу (стандартна сірникова коробка, паспорт тощо), щоб за фотографією можна було вирахувати розміри об'єктів.

Необхідно вказати сторони світу, використовуючи будь-який предмет видовжених пропорцій, одна сторона якого буде вказувати на північ. Північний напрямок визначається за допомогою застосунку в смартфоні, компаса або природних ознак (схід і захід сонця).

Пакування

Після розчищення та фіксації виявлені знахідки необхідно зібрати в пакети, в які покласти паперові етикетки із зазначенням дати та місця виявлення об'єктів.

Людські кістки бажано пакувати окремо від інших знахідок. Для пакування можна використовувати будь-які пакети, віддаючи перевагу новим пакетам для сміття та звичайним пакетам із супермаркетів.

Передача

Виявлені знахідки важливо передати до найближчого музею, до якого зручно дістатися. Для цього потрібно попередньо домовитися про це з командиром підрозділу або офіцером ЦВС. Разом зі знахідками необхідно передати всі зафіксовані дані (нотатки, відео, фотографії, GPS-координати).

**Розчищення поховання
скіфського часу некрополя
Більського городища**

Заходи із захисту об'єктів архітектури, будівель установ зберігання рухомих культурних цінностей

Під час здійснення заходів із захисту об'єктів за участю відповідних спеціалістів, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції виконують такі дії:

- Фіксація основних даних про об'єкт (назва, автор, дата, місце розташування).
- Фіксація на фото/відео стану об'єкта та його оточення до та після виконання робіт.
- Завантаження результатів в безпечне хмарне сховище або на зовнішній носій.
- Посилення огорожувальних конструкцій захисними елементами (для зменшення впливу дії вибухової хвилі та від пошкодження уламками).

Вікна, двері, вітражі

- Обкласти мішками з піском, землею, бутом, іншим наповнювачем.
- Закріпити наповнювач панелями (металевими листами, щитами для опалубних робіт, бажано виконаних з пожежостійких матеріалів).

**Пам'ятка
архітектури
— будівля
вокзалу станції
«Ворожба»
в Сумській
області**

Фасади, декоративне оздоблення, скульптури

- Облаштувати вогнетривкі захисні конструкції з використанням риштування, опалубних конструкцій для особливо цінного декоративного оздоблення та скульптурних композицій фасадів.
- Заповнити внутрішній простір наповнювачем (мішками з піском, землею, бутом тощо).

Під час організації захисту об'єктів архітектури, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції військовослужбовці також можуть долучатися до:

- Забезпечення механічними засобами та особовим складом для проведення робіт.
- Надання матеріалів для герметизації та пакування.

**Зруйнований скит
Святогірської лаври в селі
Богородичне Донецької
області**

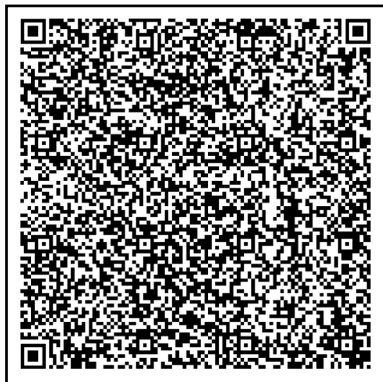
Здійснення рятувальних дій щодо об'єктів архітектури, будівель установ зберігання рухомих культурних цінностей

За участю відповідних спеціалістів з метою запобігти подальшому руйнуванню та захистити автентичність об'єкта, якщо це не заважає виконанню завдань підрозділами за призначенням, за можливості та в межах компетенції виконують такі термінові дії:

- Повідомляють органи охорони культурної спадщини, взаємодіють з ДСНС і поліцією, залучають реставраторів.
- Перевіряють безпеку.
- Виконують підпірні та стабілізаційні роботи (посилують колони, встановлюють бандажі, підпори, контрфорси, накриття, відводять воду, від'єднують небезпечні комунікації) та аварійно демонтують нестабільні конструкції.
- Зберігають цінні елементи (позначити та зберегти уламки, що мають історичну або художню цінність) та документують пошкодження.
- Зберігають предмети, що мають ознаки рухомих культурних цінностей, або їхні залишки, частини.
- Документують виконані роботи (виконують креслення та схеми пошкоджень, фіксують на фото/відео).

Під час організації рятувальних дій щодо об'єктів архітектури військовослужбовці за можливості та в межах компетенції також можуть долучатися до їх охорони, перевіряння безпеки, посилення конструкцій та надання логістичної підтримки.

ДЖЕРЕЛА

Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» (затверджена Головнокомандувачем ЗСУ 4.10.2025)

Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту з 1954 року та Другий протокол до неї

Закон України «Про правовий режим воєнного стану»

Постанова Кабінету міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199 «Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)»

[Захист культурних цінностей: військові настанови. Публікація ЮНЕСКО](#)

[Постанова Кабінету міністрів України від 30.10.2013 № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій»](#)

[Наказ МВС України від 10.07.2017 № 579 «Про затвердження Методики планування заходів з евакуації»](#)

[Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом Головнокомандувача ЗСУ від 23.03.2017 № 164](#)

[Інформаційно-комунікаційна система обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини України «Державний реєстр нерухомих пам'яток України»](#)

[Археологічні пам'ятки і війна: посібник-пам'ятка з охорони культурних цінностей для військовослужбовців ЗСУ](#)

[Довідник «Перша допомога культурній спадщині у часи кризи»](#)

[Національний університет цивільного захисту України. Тактика ліквідування надзвичайних ситуацій](#)

[Державний реєстр
нерухомих пам'яток
України](#)

[Культурні цінності під
посиленням захистом в
Україні](#)

Цю активність реалізовано в межах програми Спеціального радника з питань оборони, що фінансується урядом Великої Британії та імплементується Фондом експертної підтримки врядування та економічного розвитку (EDGE) та Регіональним центром прав людини.

